

## מדי שבת בשבתו

### פרשת ויחי

#### נתיבות בחינוך

הרב דוד זריצקי ז"ל

#### שיח לפרשת השבוע

הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א

### החינוך בראי התקופה

#### מה נשתנה הדור שלנו מדורות קודמים

אדם שאינו נמצא בתוך כתלי החינוך, מנקרות במבטו כמה שאלות נוקבות מאד. השאלה הראשונה היא: למה כעת, כשיש לנו פדגוגים ופדגוגיה, מחנכים ומשרד לחינוך מורים מוסמכים, ואף בעלי תואר אקדמאי המקבלים שכרם משלם בעבור אקדמאיותם גרוע החינוך וירודות התוצאות פי כמה מאשר בזמנים בהם היו לנו רק מלמדים שלא גמרו שום בית ספר פדגוגי, שלא שמעו לא על שיטות בחינוך ולא על פסיכולוגיה, לא קיבלו הוראות ממומחים ולא סדר לימודים מוכן ומזומן. ואינני מדבר על היקף הלימודים או על גווייהם השונים: אז לא למדו פיסיקה גרעינית ולא אלגברה, למדו חשבון, עברית, תפילה ולימודי קודש בלבד, אולם מה שלמדו, למדו ביסודיות והתלמידים ידעו את החומר שלמדו על בוריו. ההתמדה היתה גדולה מאד, אף בתנאים הקשים ביותר, לנערים לא ניתנה כמעט הזדמנות למשחקים, ובכל זאת צמחו גדולי ישראל ששמש יצא לתהילה לא רק בדורם אלא אף בדורות אחריהם עד היום. הילדים קיבלו חינוך מושלם בדרך ארץ ובהוויות אותו העולם בו הם למדו, כמובן הוויות העולם הוא היו יותר מצומצמות מאשר היום, אולם בשביל מוחו של הילד היה די בהן להעסיק את מוחו. הוא למד כל מה שלימדו אותו. רק מעטים סירבו ללמוד, ועוד פחות מהם אכן לא למדו ונשארו עמי הארצים. בימים ההם לא קיבלו סטיפנדיות, ולא שום עזרה ממישהו, לא נסעו לטיולים ולא קיבלו ספרי לימוד. **מנין, אפוא, הירידה הזאת?**

#### השאלה השנייה:

המורים התייחסו אז לתלמידים בכל החומרה. מרביתם היכו את הילדים, מיעוטם אף מכות נמרצות, והילדים פחדו מהמורה פחד - מוות, בפניו לא העיזו להרים ראשם, שלא לדבר כבר שלא העיזו להתריס כנגדו אף במלה אחת. הילדים ישבו צפופים מאד במשך כל שעות היום והערב, כמעט ולא היתה להם הפסקה, הם שיחקו רק בעת שהמורה למד עם התלמידים האחרים, משום שלא הספיק ללמוד עם כולם בבת אחת, וגם אז היה עליהם לחזור על מה שנלמד כבר, המורה היה תמיד צודק אף כלפי ההורים, המורה היה שיא הידיעות ועליו אין לחלוק. ובכל זאת: מה רב היה הדרך-ארץ הפנימי מפניו, לא מחמת אימה, אלא פשוט כיבדו אותו, העריצו אותו, זכרו את משנתו במשך כל החיים, ולא

### היום לעשותם - זריזות

"ויברכם ביום ההוא לאמר". דרש האדמו"ר רבי אשר מסטולין: "היינו, ברכם שלא לומר למחר אעשה, כי אם היום דווקא, ושלא לחשוב על יום מחר, כי אם על היום הזה". נבוא ונעיד אנו כולנו, כי אמנם לברכה מיוחדת נדרש אדם כדי להגמל מהרגל ה"מחר אעשה". מי מהתלמידות אינה מכירה את התופעה הנפוצה של "לא מוכרחים להכין את השיעורים האלה היום, אכין אותם יום לפני השעור" (מחשבה זו היא, כמובן, "יצרן הפתקים" המפורסמים: "פלונית לא יכלה להכין שעורי בית, כי לא חשה בטוב אתמול...") ו"אם אתחיל ללמוד למבחן היום, אשכח את כל החומר עד יום המבחן. יש זמן ללמוד יום לפני המבחן" (ובתוך משפט זה כבר טמון כמובן גרעין הפתק: "נא לדחות את המבחן של... אתמול לא יכלה ללמוד...")

את "תלמידי המחר" שלו שאל האדמו"ר מפיאסצנא זצ"ל בספרו "חובת התלמידים": "למה זה כשצריך אתה לנסוע איזה נסיעה האהובה לך, ושמח אתה בה, תתהפך עד מהרה לחרוץ, משכים אתה לקום - בבוקר, ובאיזה רגעים אתה מלביש אותך, וכל מעשיך בדיוק ובזריזות?"

את התשובה אין לנו צורך לקרא בספר הקדוש. משיבים אנו אותה במעשי יומיום שלנו: כל אשר נחמוד אותו, ננסה להשיגו אף בטורח, במאמץ וביגיעה. וכל אשר נראהו כעול כבד, כנטל מעיק - נשתדל להשתמט ממנו ולדחותו, כאילו תועיל דחיתו לבטלו לחלוטין. וככל שנדחה דבר, כן תכבד עלינו עשיתו, ותמאס עלינו השגתו, ונחוש עצמינו חסרי אונים ועלובים, כי "כל מי שיש בו המידה המגונה הזאת, הריהו מתמסכן והולך, כענין שנאמר (קהלת י"ח): בעצלתים ימך המקרה, ובשפלות ידים ידלוף הבית. כיצד? הרי שבא לקרות את ביתו, ומניח קורה אחת היום, ולשבוע הבא קורה אחרת, ואינו קובע אותן במסמרין, הרי תקרתו מתמסכנת והולכת ונופלת לארץ. ובשפלות ידים ידלוף הבית - כיצד? הרי נשברה לבנה אחת מעל גגו, ונתעצל מלתקנה, ואמר: וכי מה חסרון יש בלבנה אחת, ומה יכולה להזיק! ומתוך העצלות הזאת הדלף נופל על הרהיטין ועל הקורות ונרקבין והולכין עד שנופל כל הגג.

וכן אם נקרע חלוקו בכונס אצבע ונתעצל לתפרו, ואמר: וכי מה חסרון יש בקרע קטן כזה! והקרע מתרחב והולך עד שמתקרע כל החלוק.

וכן אם נפלה אבן מגדרו, ונתעצל לבנותה, ואמר: וכי אבן

זו מעמדת כל הגדר הזה! נתעצל מלתקנה, ונפלה שניה ושלישית, עד שנפלה כל הגדר כולה" (מעלות המדות) הפסדת שיעור אחד, והתעצלת להשלים אותו לא תביני עוד שיעורים המבוססים עליו, ממילא תכשלי במבחן, ואז תשנאי את המקצוע, יום התעודה יהיה יום אבל בעיניך, ואז כבר בקושי תזכרי, איפה בדיוק התחילה הירידה שלך מציון מכובד במקצוע חשוב לציון מעליב וכאוב. אם תשכילי ללמוד מכאן את לקח עצלותך - מה טוב. ואם לא כן? ...מפחיד לחשוב, מפחיד לומר, מפחיד לבטא... לפעמים אין גם "חשק" להתחיל לבשל את הדגים ביום חמישי דווקא, ורק מפני עצלות נדחה בישולם ליום שישי, ולפתע מתברר, שהיום השישי החרפי קצר כל כך, ממי אפשר להביא "פתק" על אי-הכנת דגים לשבת? ולמי להגיש את הפתק?...

ולא תמיד יש "חשק" או "מצב רוח" לתקן את בגדי הילדים מיד לאחר הכביסה, ומכביסה לכביסה "הקרע מתרחב והולך, עד שמתקרע כל החלוק", ולפתע תופחות ההוצאות על קניית בגדים חדשים בגלל בלאי מואץ של הבגדים השמושיים, כי "כל זמן שאדם מתעסק לעשות מלאכתו ועניניו בזריזות, נכסיו מצליחין, והרי הוא מצליח בכל עניניו. ואם מתעצל לעשות מלאכתו ועניניו, לא יצליח לעולם" (מעלות המדות). אמנם "עפריות החומריות גס, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה" (מסילת ישרים). כבד משא גופנו שלנו מנר-התמיד, שהדליק הבורא בנשמותינו. בבקרו של יום חורף חמה המיטה, ובצהריים מתנמנמות העינים מאליהן, ובערבו של יום עבודה נפלא טעמה של הכורסא, וכל התפקידים, שנכוננו לנו, דורשים כל כך הרבה מרץ, כוח, אומץ, רצון.

"הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה, והגדול שבכולם הוא בקשת המנוחה הגופית ושנאת-הטורח ואהבת העידונים בתשלום כל תנאיהם... ואמנם צריך שידע האדם, כי לא למנוחה הוא בעולם הזה אלא לעמל וטורח, ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים העושים מלאכה אצל משכיריהם... כי אדם לעמל יולד (איוב ה ז), וכשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה" (מסילת ישרים)

מה שונה מראה אדם חרוץ ממראה אדם עצל, ומה שונה מראה בתייהם של השנים! אדם חרוץ נראה גמיש בתנועותיו, קל ברגליו, פעיל, בריא, קורן סיפוק ושביעות רצון, מלא ענין בכל הסובב אותו, רב-הספקים ועתיר-השגים, שלם עם עצמו ונהנה מכל רגע חייו. והעצל יעורר רחמים בעצם מראהו, תנועותיו רפויות, הליכתו כבדה, אבריו נוקשים וגמלוניים, עיניו בוהות בשיממון של אפס עשייה, ונפשו תדע אך טעם עצוב של ריקנות ושל אפסיות.

בביתה של אשה זריזה תמצא תמיד ארוחה טעימה ומזינה לכל הנכנסים, פינות-הבית יבהיקו נקיון, כל רהיט ואביזר יספרו על מגע-ידה החרוץ, האוהב, המטפח, ותלבושות בני-ביתה יעידו על זריזות-כפיה במלאכת התפירה והסריגה. יחמץ הלב לעבור מבית מאיר זה לביתה של אשה עצלה, המבכה את מר-גורלה, כי נחרץ דינה לבשל ולאפות ולכבס ולנקות. רהיטי ביתה יעלו אבק כבד, בני-ביתה יתגעגעו לארוחה חמה ומוכנה בזמנה, ובתלבושותיהם המזנחות יעוררו רחמים. כי "מדת הזריזות היא תכשיט לכל המדות, והיא מתקנת כולן" (ארחות צדיקים)

שכחוהו אף פעם. אולי קראתם בספר "הלב" על הביקור אצל המורה הזקן. כמה מן האהבה הילדותית משתקפת מסיפור זה. גדולי ישראל בעת שיצא כבר שם הגולה, עדיין כיבדו בכל הכבוד הראוי את מלמדיהם שלימדו אותם א"ב, באמרם כי הם אשר לימדום תורת אמת ממש.

ואילו היום, בשעה שהמורה מתיירא מפני התלמיד, ואינו מעיז אף בחלומו להרים עליו יד, ואם חלילה קורה ומורה מרים יד על תלמיד, מועמד הוא למשפט פלילי ועתיד לשבת בבית הסוהר. וכבר קרו מקרים כאלה. המורה עושה כל המאמצים להתחבב על התלמידים, מדבר על לבם, מוחל להם הרבה חוצפה והרבה עזות פנים, עובר בשתיקה על עלבונות ועל בזיונות שאדם אחר היה סוטר על לחיו של הנער עבור זה. המורה נמצא תחת מורא מתמיד, הן מצד תלמידיו, והן מצד ההורים הרואים בו את השעיר לעזאזל על אי רצונו של בנם ללמוד. המורה משחק אתם, מטייל באמצע ובסוף השנה על פני הארץ, הוא נותן להם חופש כרצונם ולמעלה מזה, התלמיד אינו מרגיש כלל עולו של המורה - ובכל זאת: היכן האהבה מצד התלמידים? האם נשמע כיום, כי תלמידים יבקרו אצל מורם הזקן באותה החיבה כפי שמוזכר בסיפור הנ"ל, דבר שקרה, לעתים תכופות מאד עוד בזמננו? כיום אין כלל לשון משותפת בין התלמיד למורה. המורה אינו קשור לתלמידים, ודיו שהוא מסיים את שיעורו בכי טוב ועוזב מיד את בית הספר. כיון שאיננו מוצא בתלמידים בבחינת "כל המלמד את בן חברו תורה כאילו ילדו" - מנין האנטגוניזם הזה שבין המורה לתלמידו?

### השאלה השלישית:

בזמננו עדיין שלטו ההורים בילדים. מילה אחת של האב - היתה צו. אסור היה לילד להעלות על דעתו לעשות משהו שלא בידיעת - או חלילה נגד דעת - אביו או אמו. אסור היה לילד להרים חלילה את קולו נגד אביו. אוי לאותו ילד שהעז להמרות את פי הוריו - לא היה לו מקום בבית, ולא ברחוב, ולא בבית המדרש ולא בבית הספר. איזה ילד קיבל את כל אשר רצה, הרי רובם גדלו בבתי עניים, אולם אף העשירים לא הרשו לבניהם אף החלק המאה ממה שהעניים של היום נותנים להם, האם אפשר היה להעלות על הדעת שאבא יגיד משהו לילד והילד יענה לו: לא! או האם אפשר היה להעלות על הדעת שהילד יצא למקום מסוים ולא יקבל עובר לכך את רשות הוריו?

ובכל זאת: מה גדולה היתה האהבה ההדדית, הילדים היו קשורים להורים ולבית בכל נימי נפשם, הם לא ידעו אהבה אחרת ולא מקום אחר מאשר בית ההורים, הבת גילתה לאם את כל מסתוריה והנער סיפר לאביו על כל מה שהתרחש עמו בכל מקום. לא נעשה שום דבר, אף לאחר שהילדים גדלו ועמדו על רגליהם, ללא התייעצות בהורים וללא קבלת הסכמתם. עוד זכורני כיצד התכנסו כולם בביתו של סבא הזקן לקבל ברכתו, ואף אחד לא העיז להוציא הגה מפיו ללא רשות, ובכל זאת היו כולם קשורים אליו בעבותות אהבה עד הרגע האחרון. הבית היה החישוק היחידי שהחזיק את המשפחה כולה, שם בכו ושם שמחו, שם רבו ושם למדו להוקיר ולכבד את הזולת, שם למדו דרך ארץ וחיי משפחה מסודרים, שם למדו כיצד אוהבים וכיצד נוצרת משפחה יהודית על הילתה ועל כתר. וכשהילדים כבר עצמם היו

## אמרות

ויח'י (מז, כח)

רק לאחר שהכין יהודה במצרים הטמאה בית תלמוד ליעקב אביו, ניתן להתבטא על חייו שם בלשון - "ויח'י".

(רבי שניאור זלמן מלאדי)

ויח'י יעקב בארץ מצרים (מז, כח)

רש"י: למה פרעה זו סתומה, לפי שכוון שנפטר יעקב אבינו, נסתמו עיניהם ולכס של ישראל מצרת השיעבוד

ומקשים הרי איתא (שמור' פרשה א): וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ללמדך שכל זמן שהיה אחר מהם קיים מאותן שירדו למצרים, לא שיעבדו המצרים בישראל. מכאן שהשיעבוד התחיל זמן רב אחרי מיתת יעקב. ויש לומר, שאמנם שיעבוד גופני לא התחיל עדיין, אבל השיעבוד הרוחני התחיל עם מותו של יעקב. התרבות המצרית התחילה לחדור למחנה ישראל בלא שהבחינו בה, האמת הפנימית נטשטשה. "נסתמו עיניהם ולבם של ישראל" עד שלא ראו העינים ולא הרגיש הלב אלא את החיצוניות - והרי זה עיקרה של גלות.

(רבי יהודה אריה לייב מגור)

ויח'י יעקב בארץ מצרים (מז, כח)

יעקב מרמז על מידת ה"אמת" - "תתן אמת ליעקב". במידת האמת אפשר לבלות את כל העיתים הקשות ולעבור בשלום את כל המצרים (מלשון מיצר) הקשים ביותר.

(רבי יצחק מאיר מגור)

ועשית עמדי חסד (מז, כט)

חסיד מהו? "יוד" עם חסד, כלומר, חסיד הוא צירוף אות "יוד" עם תיבת חסד. לומר לך, שיהודי שעושה חסד, הריהו חסיד.

(רבי ישראל ממודז'ץ)

וישתחו ישראל (מז, לא)

רש"י: תעלא בעידיניה סגיד ליה

מפרש רש"י, שחלק יעקב כבוד ליוסף שהיה מלך, כדרך שאומרים: "תעלה בעידיניה סגיד ליה", השועל בזמנו, כשהוא מלך החיות - השתחוה לו.

באמת גם שאר החיות ממליכים אותם לעיתים מזומנות, אלא השועל, שהוא פיקח וערום, מנצל את שעת הכושר הזאת כראוי למלך, בעוד חיות אחרות מחמיצות את ההזדמנות.

בכל אדם: יש שמעניקים לו משמים שעה של חסד לנצלה להישגים רוחניים מופלאים ולמדרגות רמות, אלא שלא כל אחד ניחן בבינה יתירה להיאחז בהארה זו - "ויש מחיר ביד כסיל לקנות חכמה, ולב אין".

(רבי אברהם מרדכי מגור)

הורים - ואף נכדים היו להם - עדיין נשאר אותו דרך ארץ ואותה יראת הכבוד מפני ההורים, עדיין לא העיזו להרים קול או לחוות דעה נגד דעת ההורים, עדיין ידעו כי הבית שלהם הוא בית אבא או בית אמא הזקנים, עדיין ידעו כי זוהי שלשלת אחת שאין לנתקה בשום אופן, הם ידעו כי כבודם של ההורים - כבודם הוא. והיום? ההורים נותנים לילדים הרבה יותר מאשר אמצעייהם מרשים להם. לא חסר לילד כלום, וכל מה שהוא מוציא מפיו - מיד מתמלא. האמא רודפת אחרי התינוק על פני הרחוב להאכילו, האמא בוכה אם הילד חלילה אינו רוצה לאכול כדבעי, על כל עקימת אף רצים מיד לרופא ומוזילים כסף לרוב, מאות שקלים מבזבזים על צעצועים ומשחקים. ההורים אולי אינם מרשים לעצמם לצאת לחופשה, אולם את הילדים שולחים לקייטנות מפוארות, הלבשה והנעלה - מן המובחרים מקבלים הילדים, אב אינו מעיז להרים יד על בנו ומשתדל בכל מאמציו ללכת עמו בדרך נועם, "להבין את עולמו של הילד", לפייסו בדברים ובתפנוקים שהאב עצמו לא חלם עליהם בילדותו. והתוצאות: אין כל קשר בין ההורים לילדים, לילדים עולם משלהם, והם מתנגדים בכל תוקף שההורים יתערבו בענייניהם. ההורים אינם יודעים היכן מבליים הילדים שלהם מרבית היום, אין להם כל שליטה על הילדים. מנסה אחד ההורים לומר משהו לילדו, הריהו מקבל מיד נזיפה חמורה עד שהוא יורד לדרגת "חמור". "מה אכפת לך", "זה לא עניינך", "מה אתה מבין בעניינים אלה"? ביטויים כאלה ודומה להם שומעים ההורים מאה ואחת פעמים ביום.

יש הרבה מקרים ובחורים יוצאים לצבא, ובמשך מחצית השנה אינם כותבים מלה אחת להורים, אין להם מה לספר להם ואין להם מה לומר. כל אחד חי בעולמו ואינו יודע, ואף אינו מתעניין לדעת, מהנעשה ונשמע בעולמו של בנו או אביו. מניין ההתרחקות הזאת בין ההורים לילדיהם? מניין אי ההבנה ולפעמים גם השנאה השקטה ביניהם, מניין ההתפוררות במשפחה ואי ההתחשבות הזדונית מצד הילדים כלפי הוריהם?

### השאלה הרביעית:

עם כל הקשיים שנצטברו לו לצעיר שנפשו חשקה בתורה, ועם כל ההבדל הרב שהיה קיים בין התלמיד-חכם לבין עם-הארץ אף בענייני פרנסה (שמעתי פעם אבא מייסר את בנו בזה"ל: אם תלמד הרבה, הרי אף אם חלילה תצטרך לחזור על הפתחים, תקבל נדבה יותר הגונה כשתהיה תלמיד חכם מאשר אם תהיה עם הארץ...) ועם כל העניות המשוועת שרוב הנערים גדלו בה, בראותם הוריהם מכלים חייהם להשיג פרנסה לקויה, הרי רק מעטים מאד למדו על מנת להשיג משרה טובה. מלבד ההתחשבות בדברי חז"ל שלא לעשות את התורה קרדום לחפור בה, ראה כל צעיר בעצם הלימודים את מאוויי נפשו, הוא ראה עתידו לא בהשגת התוצאות אלא בלימוד עצמו, הוא רצה לדעת על מנת לדעת, ללמוד על מנת להיות למדן, הוא רצה לעלות במעלות התורה משום שאור התורה החיה אותו. החברה נתנה לו מקור לשמחה ויעוד בחיים, ואף המשכילים בזמנים ההם לא רצו לשם פרנסה אלא לקראת "ההשכלה בת השמים". השמחה והאושר היו בלימוד עצמו.

כיום אולי אחד מרובה (ואני מדבר על הסטודנטים

הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א

המשך מהעלון ההקודם - פרק ד

עשיית מלאכה בערב שבת

ו. מותר להשאיר מערב שבת, בתנאים מסוימים, סיר אוכל על גבי האש (או על גבי מיתקן חשמלי), כדי שימשיך להתבשל בשבת.

אולם מכיון שיש הרבה חילוקי דינים מה הם התנאים בהם מותר הדבר, ראוי שהתבשיל יהיה מבושל כל צרכו מבעוד יום והסיר יינתן על גבי אש "גרופה וקטומה". (ונתבארו הדברים בספרנו "משנת השבת" חלק א' פרק ט"ו).

**ב. זמן כניסת השבת**

**תחילת הלילה**

א. זמן כניסת השבת הוא מתחילת הלילה, שנאמר "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" (ח), כלומר היממה מתחילה מהערב. ב. תחילת הלילה היא בצאת הכוכבים, כלומר כאשר ניתן להבחין בשלושה כוכבים בינוניים בשמים. אמנם הכוכבים מאירים גם ביום, אך אין אורם ניכר לעין אלא כאשר הרקיע מחשיך (ט).

**בין השמשות**

ג. חז"ל הסתפקו מהו הזמן המדויק של צאת הכוכבים, וכינו את זמן הספק "בין השמשות", ומספק יש לנהוג בזמן זה הן דיני לילה והן דיני יום לחומרא.

ד. זמן "בין השמשות" מתחיל משקיעת החמה, משום שיתכן שהכוכבים הנראים אז, הם הנחשבים "צאת הכוכבים" (י). זמן זה נמשך כשיעור הליכת שלושת רבעי מיל, עד הזמן שהוא ודאי לילה. (נחלקו הפוסקים בקביעת שיעור הליכת שלושת רבעי מיל (יא), ונוהגים לחשבו כ-5.31 דקות, ראו בהערה (יב)).

**שתי שקיעות**

ה. תהליך שקיעת החמה מורכב משני שלבים. תחילה נעלם גוף השמש ומתכסה באופק. אולם גם אחר כך ממשיך להיות אור, משום שהשמש ממשיכה להקרין אורה על הרקיע אף שאינה נראית לעינינו. כאשר מסתלק גם אור זה משתררת חשיכה. נמצא ששקיעת השמש נעשית בשני שלבים: שקיעת גוף השמש ושקיעת אורה (יג).

**שיטות הפוסקים**

ו. נחלקו הפוסקים בקביעת תחילת זמן "בין השמשות" והובאו בכך שלוש שיטות: שיטת הגאונים, שיטת רבנו תם ושיטת ספר היראים (יד).

**שיטת הגאונים**

ז. "שיטת הגאונים", היא, שזמן "בין השמשות" מתחיל מסיום שקיעת גוף השמש. משך זמן "בין השמשות" לפי שיטה זו הוא כמשך הליכת שלושת רבעי מיל (5.31 דקות (טו)) (טז).

**שיטת רבנו תם**

ח. "שיטת רבנו תם" היא, שמהשקיעה עד צאת הכוכבים יש שיעור של הליכת ארבעה מיל (דהיינו שבעים ושתיים דקות (יז)). זמן זה מורכב משני זמנים: זמן "השקיעה הראשונה" הנמשך הילוך 52.3 מיל, וזמן "השקיעה השנייה" המתחיל

למיניהם והמשתלמים לסוגיהם) לומד על מנת ללמוד, בעיקר לומדים היום על מנת ללמד ולהרוויח יותר כסף כאקדמאי, רוצים להיות פסיקאי - גרעיני משום שזוהי המשרה המשתלמת ביותר כיום, משום שכרוך בה נסיעות רבות לחוץ לארץ להשתלמות או לעבודת מחקר, משום שניתנים אמצעים רבים, מכונית פרטית, דירה נאה ומשכורת שמנה, רוצים להיות עורכי דין משום שהם מרוויחים הרבה כסף, ואילו את הפקולטה ההומאנית ממעטים לבקר, ואף אלה המבקרים בה אינם עושים זאת לשם השגת האמנות אלא לשם רווח נקי. אף אחד אינו מתעניין בדברים אחרים. אין אנו מוצאים כיום מתמידים מהסוג הידוע (ועל כך כבר דובר לא פעם בפומבי על ידי פרופסורים ומחנכים ידועי שם). גם הקיבוציות הולכת ונעלמת, הקיבוציות מאותו הסוג שלפני חמישים שנים שנה, משום שהיא כרוכה באידיאליזם, לא לשם השגת מטרה חומרית. כיום רופא, מהנדס, אחות בבית חולים, פרופסור או מורה - כולם ביחד וכל אחד לחוד חושב רק על דבר אחד: האם אני מרוויח פחות או יותר מחברי, האם אני נוסע במכונית של שנה זו או מדגם מיושן, האם באפשרותי לצאת כל קיץ לחוץ לארץ לטיול או עדיין לא. אם לא, הוא לומד יותר על מנת להשיג דרגה יותר גבוהה, וזה הכל. אין צורך להרבות על כך את הדיבור, כיון שכולם בלי יוצא מהכלל דיברו על כך, והשאלה נשארה בכל זאת: מניין הקרייריזם הזה, היכן נעלמו האידיאלים אף בלימודים, לאן נעלם המתמיד הלומד לשם לימוד בלבד?

**עולמו הפנימי של התלמיד**

אינני יודע אם נוכל לתרץ את הקושיות החמורות הנ"ל בסכולסטיקה חילונית, ואיני מתיימר להיות יותר גדול מאשר כל אלה שכבר ניסו לחפש תירוץ עליהן ולא מצאו. אולם דומני, כי אם נעיין בכל השאלות הללו מבחינת ההשקפה של יהודי דתי, אולי בכל זאת נמצא את התירוץ הנכון. עלינו לדעת קודם כל כי עולם החינוך של הילד מתחלק לשניים - שהם אחד. היינו, לגבי דינו קיים רק עולם חינוך אחד ויחיד, שלא ניתן לפצלו. אולם אף אם נאחוז את המקל מקצהו השני, נמצא בו רק שני קצוות: העולם של הילד כשלעצמו, והעולם של הילד בכל הנוגע לקשריו עם הזולת, היינו עם העולם שהוא עומד להיכנס בו, עולם המבוגרים, הבלתי-מובן, הפלאי, מלא התמיהות והחידושים. לגבי החינוך התורני אי אפשר זה בלי זה. אי אפשר לחנך ילד בעולמו העצמאי ללא איחוד שלם עם העולם שמחוצה לו, כיון שכל מצוה ומצוה שיש לנו, והנראית כאילו נוגעת לאדם עצמו, הרי קושרת אותו בעבותות עגלה עם הזולת. לא יתכן, בהיותנו יהודים והורים החרדים לדבר ה', לומר לילד: דבר זה נוגע רק לך בלבד, ואילו הדברים האחרים - נוגעים לעולם המבוגרים, או לזולת. אצלנו, אם נדייק היטב, לא נמצא חינוך שונה בין ילד למבוגר, אותו החינוך שהילד - התינוק מקבל הולך הוא ומקבל במשך כל ימי חייו, כיון שעצם עשיית המצוות מחנכת, ללא הפסק וללא הבדל בין הגדול שבגדולים לקטן שבקטנים. ההבדל הוא לא בחינוך עצמו אלא בתוצאות. התוצאות הנראות אצל אדם גדול בעל נשמה גדולה מאותה המצוה שהוא מקיימה - אחרות הן, מבחינת ההשפעה הפנימית, ממאשר אצל אדם בעל תפיסה מצומצמת והבנה פעוטה. אצלנו אי אפשר להבדיל, וגם אסור לעשות זאת, בין

אחר כך ונמשך הילוך 57.0 מיל.

זמן "השקיעה השנייה" הוא זמן "בין השמשות" והוא שיעור הילוך שלושת רבעי מיל לפני צאת הכוכבים (כלומר, זמן בין השמשות מתחיל 5.85 דקות אחר תחילת השקיעה ונמשך 5.31 דקות).

#### שיטת היראים

ט. "שיטת היראים" היא, שזמן "בין השמשות" הוא זמן הילוך שלשת רבעי מיל לפני שקיעת גוף החמה, ומיד בשקיעה מתחיל הלילה.

#### מנהגי הקהילות

י. ברוב הקהילות קיבלו את "שיטת הגאונים" שמהשקיעה הוא ספק לילה, ומזמן זה אסור לעשות כל מלאכה (יח), ויש להוסיף ולקבל שבת כמה דקות לפני כן (כפי שיתבאר לקמן בסימן ג'). אמנם כפי שיבואר לקמן בסימן ג', ראוי לכתחילה להימנע מעשיית מלאכה חצי שעה או שליש שעה לפני השקיעה (כדי לחוש לשיטת "היראים").

#### הנהגים כשיטת היראים

יא. יש שהחמירו כשיטת היראים, ש-5.31 דקות לפני השקיעה הוא ספק לילה, ומזמן זה אסור לעשות כל מלאכה, ויש להוסיף ולקבל שבת כמה דקות לפני כן (יט).

יב. זמן הדלקת הנרות המתפרסם בלוחות הוא יותר מאשר 5.31 דקות לפני השקיעה, כדי לחשוש גם לשיטת ה"יראים". כך לדוגמה הזמן המתפרסם בת"א וב"ב הוא כשליש שעה לפני השקיעה. שיעור זה כולל בתוכו את שיטת ה"יראים" ועוד "תוספת שבת" לפני כן. (ראו עוד לקמן סימן ג' סעיפים ח'-י). ונהגו הנשים להדליק הנרות לפי זמן זה ולקבל שבת בהדלקתן.

#### המשך בעלון הבא

את המקורות והערות להלכות והליכות שבת, אפשר לעיין בספר "משנת השבת" מאת הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א.

**מתנה טובה, ו"שבת" שמה, הוציא הקב"ה מבית גנזיו ונתנה לישראל לטוב להם - כמו שאמרו חז"ל במדרש (דב"ר פ"ג) "ואתה סבור שמה לרעתך נתתי לך את השבת? לא נתתי לך אלא לטובתך"; וביארו הקדמונים מדרש זה, שמצות השבת, על פרטיה ודקדוקיה, לא ניתנה לנו רק כדי להפרישנו מן הרע, כי אם גם לצורך חיובי, דהיינו להעלותנו ולקרבתנו אל הטוב האמיתי.**

**מתנה טובה זו נתונה לכל יהודי, בכל דרגה שבה הוא שרוי, כפתגמו של הרה"ק הר"ב מפשיסחא זי"ע, שאותו אדם אשר יש לו שייכות "למחללה מות ימות" יש לו שייכות גם ל"ישמרו במלכותך שומרי שבת".**

חינוך לבין לימוד. בה בשעה שהחינוך החילוני שנתקבל ברוב ארצות העולם - ובתוכן גם בישראל - מבדיל ביניהם. הלימוד הוא החינוך, ואי אפשר לו לחינוך ללא לימוד, כשם שהלימוד ללא חינוך אינו שווה אסימון.

אם ראית ילד שלמד כבר א"ב, אין פרושו שלמד את האותיות של הקרי והכתיב העברי, אלא הוא למד את יסודות העם העברי ותורתו. המלמדים שלנו לא אמרו סתם "אלף", אלא "האות הראשונה הקדושה של הא"ב הקדוש" אשר בה ברא הקב"ה את העולם, ולכל אות ואות היסטוריה קדושה משלה, בזו מתחילה התורה ובזו נברא העולם, בזו מתחילה פרשה זו, ומזו מסתיימת התורה. ועל כל אות שלנו אנו מדביקים כתרים. משמע - מלכות הן! וכל אות נדרשת ת"ק פעמים לפנים ולאחור. וילד המקבל הוראה זו ממלמדו, האם הוא זקוק לחינוך אחר מאשר זה? וכשהילד קם משנתו, מיד הוא לומד מה עליו לעשות - ומתחנך, כי עליו לשמור מצוות ה' ולשמוע בקול הורים ומורים, על כך הוא חוזר מדי בוקר, והוא יודע זאת בעל פה אף מתוך שנתו. הוא מתחנך בשעה שהוא - במחילה מכוונת - עושה צרכיו ובשעה שהוא אוכל את פיתו, הוא מתחנך ולומד תוך כדי כך, שהלחם שהוא מקבל אינו שלו, כי משהו עוקב אחריו באהבה גדולה ונצחית, ואין לך דקה אחת בכל יומו של הילד שאינו לומד ואינו מתחנך בה.

לגבי הילד אין כל הבדל בינו לבין הזולת, כיון ש"כל דעלך סני לחברך לא תעביד". להפך: על צרכי עצמך הרשות בידך לוותר אולם לא על צרכי הזולת, על עצמך רשאי וחייב אתה לומר שאינך אלא אפס וכלום, רימה ותולעה, ואילו על אחרים אתה חייב לגמור את ההלל. אין בנמצא עולמם של מבוגרים ושל קטנים, כשם שאין תורה של מבוגרים ושל קטנים. תורה אחת היא, יש חייב בכה ויש שאינו חייב אלא בכה, זה ממלא תעודתו והשני - תעודתו. הילד אמנם מתחיל להבין יותר כשהוא גדול, אולם ראו זה פלא, ככל שהוא מרבה להבין כן הוא מרבה להוקיר, לדעת, לאהוב - כיון שהוא רואה מתוך הרהורי לבו, שכל מה שהוא למד עד כה וכל מה שניתן לו להבין עד כה - הכל מצופה אהבה, חיבה, אחווה ורעות. וכיון שיחד עם חלב אמו הוא יונק אהבה לכולם, דרך וכבוד לזולת - הרי ההמשך כשהוא נכנס לעולם המבוגרים אינו אלא התעמקות באהבה זו, התרחבות שורת האנשים אליהם אני מתייחס בכבוד ובדרך ארץ.

אצלנו הלימוד אינו מקצוע. הרי מלחמה גדולה לנו עם אלה העושים את התורה קרדום לחפור בה. וכבר זעקו כל גדולי עולם, ובראשם הרמב"ם, ככרוכיא על כך. הלימוד הוא גם לא ידע בלבד. אין זה עניין של השגת ידיעות מסוימות על מנת לקבל תואר מסוים. אין זה עניין של חינוך הגוף גרידא, זו התעלות רוחנית ואין לה כל קשר עם הגופניות והחומריות, אלא שבהיותנו מורכבים מחומרים שונים. אין דרך אחרת לרוחניות שתגיע אלינו אלא באמצעותם. אם עלה בידי להבין דברי תוספות קשים, אני שמח לא משום שהנה הכנתי שיעור לדוגמא בשביל תלמידי, אלא משום שעלה בידי להתעלות בעולם הרוחני עד שהשגתי דבר רוחני ביותר - קושיה ותירוץ של בעלי התוספות הקדושים. רוחניות זו אופפת לא רק את הלימודים עצמם, אלא את כל גישתנו לבעיות החיים, הפרטיות והכלליות. אני אוכל, אני עובד, מתרחץ, נח, ישן, מנהל משא ומתן או מצחצח

נעליים - לא לשם השגת רווחים - אלא לשם רוחניות. ללא השגה זו - לא כדאים החיים כלל וכלל.

לעומת זאת: העולם המתקדם של היום, זנח לחלוטין את הנקודה הרוחנית שבחינוך, ומסתמך יותר ויותר על הנקודה החומרית. הריצה אחרי הידע היא הקובעת, אם אפשר להמציא המצאות חדשות. מי הגיע לשיא הידע - מי שהמציא את החללית הראשונה. מעטים מאד הגיעו עד היום לידי המסקנה הפשוטה, שאצלנו היא בבחינת מושג ראשוני, כי "ידע" עדיין רחוק מאד מלהיות "חינוך". אפשר להיות פרופסור מפורסם - ולהיות שקרן, רמאי ורודף תענוגות מאין כמוהו. אולם אי אפשר בשום אופן להיות גדול בישראל - ולהיות שקרן או רמאי. הוי אומר: החינוך החילוני מבדיל בין האדם עצמו לבין האדם וקשריו עם הזולת, האחד אינו חופף את השני, אינו מחייבו ואינו מזכהו, ברם אצלנו - אם הפרט של האדם מקולקל, אין אנו מקבלים גם את הכלליות שבו, האוניברסאליות. אנו לא נקבל מורה משקר, לא נקבל מורה מזייף, לא נקבל מורה רודף תענוגות או רודף בצע. כי לא יתכן אצלנו חינוך של ילדים אם כל רמ"ח האיברים ושס"ה הגידים של המורה, ההורים או המלמד, אינם נמצאים באותה דרגה שמורה חייב להימצא בה. אצלנו החינוך הוא חלק מנפשו של המורה, ואילו אצל העולם המתקדם - החינוך הוא מקצוע, מורה זה מקצוע, ואין אחד נוגע בחברו. כשם שהנגר אינו קשור מבחינה נפשית לארון הבגדים שהוא עשה, כן המורה אינו קשור ללימודים, ואין זה מענינו של מישהו לדעת מה עושה המורה שלא בשעת העבודה. הוא מופיע, משמיע את הרצאתו או נותן את השיעור שלו - ובזה הוא סיים את עבודתו! ודו"ק היטב.

הסיכום: החינוך החילוני אינו מחנך בלימודיו, החינוך החרדי - כן.

החינוך החילוני מתבסס על חומריות - החינוך החרדי על רוחניות.

## מהות החינוך ויעדיו קובעים מדת הצלחתו

עכשיו אולי ניתן לתרץ את הקושיות הנ"ל:

א. **תוצאות החינוך ירודות** - וכל הסימנים מעידים שהירידה תימשך משום שהחינוך אינו מטפל בנפשו של הילד כבחלק אלוקי ממעל, אינו רואה בו יצור אלוקי שיש בידו לבנות ולהרוס עולמות, אינו רואה בו קדושה וטהרה וחסידות ומוסר - אינו מחפש אצלו את ההתעלות הרוחנית, הדקדוק בכל פסיעה בחייו, הדיוק בכל מילה, הפירוט בכל פעולותיו היומיומיות, אלא כבמכשיר מסוים, בעזרתם של אביזרים חומריים - משחקים והתחרויות, מחזירים בו את ההכרה שעליו ללמוד על מנת לסיים את בית הספר, אחר כך בגרות, אוניברסיטה, רופא, מהנדס וכו' - אולם אינם נותנים לו להבין, כי כל מה שהוא לומד אינו שייך לו לעצמו, אלא לפרנסתו לעתיד, ואילו בשביל עצמו אין הוא מקבל בלימודיו כלום. זוהי הכנה אפוא, לכניסה לעולם המבוגרים בלבד.

הלימודים מקנים לו אפשרות קיום חומרית בלבד, ואף אחד מן המורים וגם ההורים אינו שם את הדגש על הקיום הרוחני, הדורש, כידוע, הרב יותר ידע, התאמצות ומחשבה מאשר הידע לתוצאות חומריות. לפיכך אין לפני התלמיד אלא הבחינה בלבד. זוהי גם הסיבה שכיום מרבית מאד בבחינות, דבר שלא היה קודם לכן. כיון שעיקר הלימודים

באים כדי לדעת לחיות להבא, והרי אם עברת את הבחינה הוכחת כי הנך מסוגל להיכנס לעולם, כלומר, שהעולם מוכן לקבל אותך הואיל ואתה שווה בידיעותיך. אולם, עדיין לא עבר הילד את הבחינה הנפשית שתוכיח אם הוא כבר מסוגל לקבל את עולמו הפרטי, ואם הוא מסוגל לחיות בו, למצוא בו נחת רוח, לראות בו את ייעודו הרוחני. ועדיין אין בידיעת הלימודים על בוריים הוכחה מספקת על טיבו הרוחני של התלמיד, על השקפותיו. אפשר לדעת את כל הספרות היוונית העתיקה ולצטט בעל פה את כל הפילוסופים מבלי אשר דבר זה יגע בנפשו במאומה, כשם שחשבון פשוט אינו נוגע לנפשו של התלמיד. התלמיד עוזב את בית הספר במלאי מספיק פחות או יותר של ידיעות, אולם ריקן במלאי רוחני. וכיון שבניגוד לחינוך הדתי, אין התלמיד חי עם לימודיו בעולם אחד, אין הוא מרגיש אותם, אלא עושה אותם על מנת להרוויח משהו, הרי ככל שהוא מוצא אפשרות להקל על עצמו וגם לא להפסיד את היכולת המדעית - הוא עושה זאת. תלמיד דתי יודע כי פחות לימודים היינו פחות עצמיות, נפשיות, קשה יהיה לו לעבור את עולמו, ושבעתיים קשה יהיה לו להגיע לעולם שכולו טוב, אם לא ילמד - כיון שהלימוד הוא החיים. קשה עליו להיות בן אדם ראוי לשם נכבד זה, ללא ידיעה עמוקה. ידיעה שטחית - מלמדים אותו - הם חיים שטחיים. חיים שטחיים - מוסיפים ללמד אותו - הם מוות איטי, והשומר נפשו ירחק מהם.

ב. האהבה ללימודים שהוחדרה על ידי המורים בתקופה שעברה, הדרך שהותוותה לפנייהם - לחיות או לא לחיות - הינו ללמוד או לא ללמוד, האפילה על המכות שקיבל התלמיד מן הרב. התלמיד אמנם בכה, אולם ברבות השנים הכיר בכך שלא לעצמו ולא לכבודו מתכוון הרב, אלא להכניס בו אהבה לטוב ולנאצל. הוא ראה גם את רבו הולך בדרך זו וגם את הוריו. הוא ידע במשך הזמן, כי הדרך לטוב, לחסד, למוסר ולעילאיות - קשה היא מאד, כיוון שהוא הכיר בסביבתו אנשים מבני העלייה וראה את מלחמתם המתמדת. הוא ידע שהמורה עושה כל המאמצים לאפשר לו לנצח במלחמה איומה זו שעליו לנהל במשך כל השנים. לפיכך הפכו המכות של המורה לאבני זכרון לשנים הבאות. מכאן האהבה הגדולה למורים, מכאן - האהבה הגדולה להורים - שבמשך הזמן, וככל שגדל הנער, כן הרבה לאהוב את הוריו ואת מוריו, כיון שראה במאמציהם הכבירים לעזור לו, בו בשעה שהתלמיד של היום אינו רואה במורה אלא בעל מקצוע הנאמן פחות או יותר למלאכתו ואינו רואה בה מלאכת שמים. התלמיד לשעבר הכיר את נשמתם של המורה, של האב ושל האם, ראה אותה טהורה ואצילה. על ידי הוכחות יומיומיות אין ספור הוא בא לידי מסקנה כי כל אשר להם הם מוסרים בעד נפשו. והוא שילם להם באהבה ובדרך ארץ.

ומאידך - שתי הקושיות האחרות - פירושא הוא זיל גמור.

